

Ο τοξικομανής ως παρίας και ο βιοπολιτικός έλεγχος του ΚΕΘΕΑ

του Φοίβου Κ. Θεολογίτη

Τρεις μήνες μετά τις βουλευτικές εκλογές και την ανάδειξη της νέας κυβέρνησης, έχει ήδη πραγματοποιηθεί μια σειρά αστυνομικών επιχειρήσεων και νομοθετικών παρεμβάσεων, οι οποίες έχουν ως στόχο τον επαναπροσδιορισμό του αστακού «δημόσιου χώρου», όπως, η κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου. Σε αυτήν την περίπτωση, το διακύβευμα του επαναπροσδιορισμού είναι η αύξηση του ελέγχου της αστυνομίας. Η πρόσφατη, όμως, απόφαση περί κατάργησης του αυτοδιοίκητου χαρακτήρα του ΚΕΘΕΑ έχει ένα άλλο διακύβευμα. Όπως θα προσπαθήσουμε να δείξουμε παρακάτω, πρόκειται για τον βιοπολιτικό έλεγχο των τοξικοεξαρτημένων, με σκοπό την δημιουργία καθαρμένων πόλεων.

Ο μύθος της καθαρμένης πόλης, όπως τον έχει περιγράψει ο Ριτσαρντ Σενετ¹, εδράζεται στην αντίθεση μεταξύ της πόλης και των προαστίων. Η πόλη αποτελεί τον τόπο συνάντησης και αλληλεπίδρασης με μεγάλο και ετερογενή πληθυσμό, εν αντιθέσει με τα προάστια που αποτελούν εύτακτες ζώνες μιας ομοιογενούς ομάδας ατόμων. Στον χώρο των προαστίων, τα σημαντικότερα πράγματα είναι η προστασία της ιδιωτικής ζωής και η τάξη, σε αυτά τα δύο έγκειται η επιταγή της καθαρμένης ταυτότητας. Η τάξη επιβάλλει την λειτουργική απλότητα της υλικής αφθονίας των προαστίων: οι διάφοροι χώροι (πάρκα, γήπεδα κ.α) προορίζονται για έναν συγκεκριμένο σκοπό. Η προστασία της ιδιωτικής ζωής επιβάλλει την ομοιότητα των ατόμων και την όσο γίνεται πιο επιφανειακή έκθεση του εαυτού στις συναναστροφές με τους άλλους. Ο Σένετ πιστεύει ότι ο χώρος της πόλης μετατρέπεται ακολουθώντας την λογική των προαστίων. Η πόλη προαστικοποιείται μετατρέπόμενη σε έναν χώρο που κυριαρχεί η λειτουργική απλότητα και η αποζήτηση της προστασίας της ιδιωτικής ζωής μέσα από τις επιφανειακές συναναστροφές με όμοια άτομα. Η αντίληψη της πόλης με όρους των προαστίων και η μετατροπή της πρώτης σύμφωνα με το πρότυπο των δευτέρων, έχει ως συνέπεια τον μύθο της καθαρμένης πόλης.

Γραμμένο το 1970, το βιβλίο, σε σχέση με σήμερα μπορούμε να πούμε ότι όσα περιγράφει για την πόλη έχουν γίνει πιο περίπλοκα. Η σύγχρονη αστακή πραγματικότητα αποτελεί τον χώρο στον οποίο μια σειρά περιθωριοποιημένων πληθυσμών (ναρκομανείς, πρόσφυγες κ.α) παροικούν.

Η σημερινή πόλη έχει μετατραπεί σε μητρόπολη. Για τον Αγκάμπεν, η μητρόπολη «έχει μια έντονη αμφισημία και μια απορρύθμιση, μια χωρική και πολιτική ανομοιογένεια»², σε αντίθεση με την αρχαία ελληνική έννοια της πόλεως που καθορίζεται από την ισονομία, η μητρόπολη καθορίζεται από την ανισότητα. Η μητρόπολη αφορά στο σώμα των ρυθμίσεων με στόχο την διακυβέρνηση της ζωής και των πραγμάτων. Η επικέντρωση στην ζωή χαρακτηρίζει την μετατόπιση από την κυριαρχική εξουσία στην βιοεξουσία, «η οποία ως πρωτεύον χαρακτηριστικό έχει την διακυβέρνηση του πληθυσμού» βάσει της σύμμιξης των δύο βιοπολιτικών παραδειγμάτων που αποτελούν τον νεωτερικό χώρο: του αποκλεισμού από την κοινωνία, και της πειθάρχησης-ελέγχου. Σημαντικά ιστορικά, είναι η σύνδεση των δύο παραδειγμάτων με δύο ασθένειες: ο αποκλεισμός από την κοινωνία εφαρμόστηκε στην περίπτωση της λέπρας, ενώ η πειθάρχηση και ο έλεγχος σε αυτήν της πανούκλας.

Η σύμμιξη των δύο παραδειγμάτων, του αποκλεισμού και της πειθάρχησης, συνδυάζεται με το θόλωμα της διαχωριστικής γραμμής μεταξύ του δημοσίου και του ιδιωτικού: «Οι φίλοι, αλλά και οι εχθροί, και πάνω απ' όλα οι ασύλληπτοι και μυστήριοι ξένοι που κινούνται

απειλητικά μεταξύ των δύο άκρων, τώρα αναμειγνύονται και συγχρωτίζονται στους δρόμους της πόλης»³. Η μητρόπολη δεν περιορίζεται στην χάραξη μιας διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στην πόλη και το προάστιο, το όριο μεταξύ τους γίνεται λιγότερο σαφές: η πόλη παύει να είναι ο αποκλειστικός χώρος της δημόσιας ζωής και το προάστιο ο αποκλειστικός χώρος της ιδιωτικής ζωής. Αν τα δίπολα ιδιωτικό/δημόσιο και προάστιο/πόλη αναιρούνται, το ιδανικό της καθαρμένης πόλης δεν μπορεί να υπάρχει ακόμα με τους ίδιους όρους. Στην μητρόπολη, όπου η ζωή και ο πληθυσμός βρίσκονται υπό διακυβέρνηση, το ιδανικό της καθαρότητας διεξάγεται με βιοπολιτικούς όρους. Με μια κουβέντα: το ιδανικό της καθαρότητας διεξάγεται πλέον στην βάση του διακυβερνητικού παραδείγματος που θέτει τον βιοπολιτικό έλεγχο του πληθυσμού ως πρωταρχικό στόχο.

Σήμερα, ο βιοπολιτικός έλεγχος του πληθυσμού διαγράφεται με σαφήνεια πάνω στα περιθωριοποιημένα άτομα της κοινωνίας. Από την μια, έχουμε τους παρίες και, από την άλλη, τους εγκληματίες. Οι παρίες δεν ανήκουν σε καμία νόμιμη κοινωνική κατηγορία, δεν επιτελούν καμία χρήσιμη κοινωνική λειτουργία, «δεν προσθέτουν τίποτε στη ζωή της κοινωνίας εκτός από το γεγονός ότι η κοινωνία θα μπορούσε κάλλιστα να λειτουργήσει χωρίς αυτούς και θα κέρδιζε από την εκδίωξή τους»⁴. Ανάμεσα στους παρίες και τους εγκληματίες, η διαχωριστική γραμμή έχει γίνει πιο λεπτή, αυτά τα άτομα θεωρούνται «ως μόνιμα περιθωριοποιημένοι, ακατάλληλοι για «κοινωνική ανακύκλωση» και υποχρεωμένοι να κρατούνται διαρκώς μακριά από την παρεμβατική συμπεριφορά και εκτός της κοινότητας των νομοταγών πολιτών»⁵.

Ο τοξικομανής, για παράδειγμα, είναι ένα τέτοιο περιθωριοποιημένο άτομο υπάρχοντας μόνο στην κατωφλιακότητα τής κατάστασής του: ανάμεσα στον παρία και τον εγκληματία, στο ιδιωτικό και το δημόσιο, στον αποκλεισμό και τον πειθαρχικό έλεγχο.

Πότε γίνεται αντιληπτός ως μη χρήσιμος, πότε ως «βαποράκι» ή ληστής. Παραστρατεί ως σώμα ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο, περιφερόμενο από εδώ και από εκεί, ψάχνοντας να φάει ή να πάρει ξανά την δόση του, ή έχοντας λιποθυμήσει στο πεζοδρόμιο. Ο τοξικομανής αποκλείεται από την κοινωνία και, ταυτόχρονα, πειθαρχείται εντός της. Αυτό είναι το παράδοξο της διακυβερνητικής μητρόπολης, το οποίο σημειώνει ο Αγκάμπεν, και το οποίο ενσαρκώνεται απόλυτα στον τοξικομανή ως παρία της μητρόπολης.

Περνώντας στη κατάργηση του αυτοδιοίκητου του ΚΕΘΕΑ, η ξαφνική αυτή κίνηση από το Υπουργείο Υγείας προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις. Η συγκεκριμένη κίνηση ερμηνεύθηκε με διάφορους τρόπους: ως κατάργηση της κοινοτικής θεραπείας⁶ ή ως παραχώρηση της θεραπείας των εξαρτήσεων στα ιδιωτικά συμφέροντα⁷. Συμπληρώνοντας τις ερμηνείες που δόθηκαν, στο παρόν άρθρο υποστηρίζουμε ότι η κατάργηση του ΚΕΘΕΑ αποτελεί μια προσπάθεια ελέγχου του «επικίνδυνου» πληθυσμού των τοξικοεξαρτημένων, με σκοπό την διαχείρισή του μέσα στις πόλεις.

Το ΚΕΘΕΑ αποτελεί το μεγαλύτερο δίκτυο υπηρεσιών απεξάρτησης και κοινωνικής επανένταξης στην Ελλάδα. Ο κύριος κορμός υπηρεσιών του απευθύνεται σε χρήστες ναρκωτικών ουσιών και τις οικογένειές τους. Βασικά χαρακτηριστικά αυτών των υπηρεσιών αποτελούν τα στεγνά, κατ' αποκλειστικότητα, θεραπευτικά προγράμματα και ότι ακολουθούν την ψυχοκοινωνική προσέγγιση με σκοπό να δουν το άτομο στο σύνολο της ζωής του: «Τα μέλη των θεραπευτικών κοινοτήτων δεν είναι «ασθενείς» [...] Συμμετέχουν εθελούσια σε ένα δομημένο και ασφαλές περιβάλλον αυτοβοήθειας και αλληλοβοήθειας που τους προσφέρει συνεχείς ευκαιρίες και στήριξη»⁸. Η διαδικασία εκλογής του Διοικητικού Συμβουλίου, από τα μέλη της Γενικής Συνέλευσης (εργαζόμενοι,

συμμετέχοντες σε θεραπευτικά προγράμματα, γονείς) διασφάλιζε την διοίκηση και λειτουργία του, ανεξαρτήτως κυβέρνησης. Οι θεραπευόμενοι είχαν, έτσι, την ευκαιρία να αναλάβουν την ευθύνη για τη ζωή τους, έχοντας λόγο πάνω στα θεραπευτικά προγράμματα του οργανισμού.

Πλέον, το Διοικητικό Συμβούλιο του οργανισμού θα διορίζεται απευθείας από την κυβέρνηση. Ως αποτέλεσμα, κανένας από τους δομικούς παράγοντες που αποτελούσαν την Γενική Συνέλευση δεν θα έχει λόγο για την λειτουργία και τα θεραπευτικά προγράμματα του οργανισμού. Το εντεταλμένο ΔΣ σχεδιάζοντας τις δράσεις και τις στρατηγικές, χαράσσοντας τους θεραπευτικούς τομείς και τα προγράμματα απεξάρτησης, ουσιαστικά θα ασκεί έναν άμεσο έλεγχο στους θεραπευόμενους σε κάθε στάδιο της πορείας τους. Το ΚΕΘΕΑ θα πραγματώνει τον αποκλεισμό και την πειθάρχηση-έλεγχο εντός της μητρόπολης: οι τοξικοεξαρτημένοι που δεν συμμορφώνονται απόλυτα με τις αποφάσεις του εντεταλμένου ΔΣ θα αποπέμπονται από τα προγράμματα, ενώ όσοι μείνουν θα εξαναγκάζονται σε υγειονομικό έλεγχο.

Παρόμοια προσπάθεια ελέγχου ενός «επικίνδунου» πληθυσμού μέσα στον αστικό ιστό, υπήρξε η υπόθεση των οροθετικών το 2012. Η συγκεκριμένη υπόθεση αρχικά αποτέλεσε μια μαζική απρόσωπη «σκούπα»⁹ εκδιδόμενων γυναικών, με επικέντρωση στις χρήστριες ναρκωτικών. Αυτή η «σκούπα» είχε ως στόχο τον έλεγχο ενός πληθυσμού μέσα από την εξαναγκαστική υγειονομική εξέταση δεκάδων εκδιδόμενων γυναικών για το εάν είναι ή όχι οροθετικές. Οι 32 γυναίκες οι οποίες, τελικά, βρέθηκαν θετικές στον ιό του AIDS χαρακτηρίστηκαν μια «υγειονομική βόμβα», και στην βάση αυτού του χαρακτηρισμού, αποκλείστηκαν από την κοινωνία με την δημόσια διαπόμπεισή τους.

Ο χαρακτηρισμός ενός πληθυσμού ως «υγειονομική βόμβα» (για τις οροθετικές¹⁰, για τους πρόσφυγες¹¹, για τους τοξικοεξαρτημένους¹², ή οποιουδήποτε άλλους) προσβλέπει στην δικαιολόγηση του «επείγοντος του βιοπολιτικού ελέγχου» του εκάστοτε «επικίνδунου» πληθυσμού εντός της μητρόπολης. Σύμφωνα με το ρητορικό σχήμα της «υγειονομικής βόμβας», η «βόμβα» είναι έτοιμη να εκραγεί και να μολύνει κάθε καθαρό πολίτη. Με αυτόν τον τρόπο, ο δημόσιος χώρος αποπολιτικοποιείται στη βάση της ιδιωτικής σφαίρας και της ασφάλειάς της. Ακούμε μόνο για «επικίνδυνους» πληθυσμούς που απειλούν την «δημόσια» υγεία. Στην πραγματικότητα, η «δημόσια» υγεία αφορά τον αποπολιτικοποιημένο δημόσιο χώρο, ο οποίος νοείται ως συνάθροιση ιδιωτικών σωμάτων.

Αν ο Αγκάμπεν έχει δίκιο για την περιγραφή της μητρόπολης ως χώρου άσκησης της βιοπολιτικής και της διακυβέρνησης, τότε, προκειμένου να λάβει χώρα αυτή η διακυβέρνηση, χρειάζεται πάντα να εγγράφεται στο κατώφλι του δημοσίου και του ιδιωτικού ένας (περιθωριοποιημένος) πληθυσμός, μια «υγειονομική βόμβα». Στην μητρόπολη, όπου οι παραδοσιακές διακρίσεις (ιδιωτικό/δημόσιο, πόλη/προάστιο) καταρρέουν, χρειάζεται μια εξαίρεση, επί και εξαιτίας της οποίας θα αποφασίσει ο «κυρίαρχος» για τα όρια, τις ζώνες και τα περιθώρια αυτού του χώρου.

* Εικόνα: Rafael Canogar- El Prisionero (1974)

1. Richard Sennett, Οι χρήσεις της αταξίας: προσωπική ταυτότητα και ζωή της πόλης,

Τροπή, 2004.

2. Αγκάμπεν, Metropolis, 2005/2010.

3. Ζίγκμουντ Μπάουμαν, Ρευστοί Καιροί: η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας, Μεταίχμιο, 2007, σελ. 125

4. Μπάουμαν, Ο.π., σελ. 120.

5. Μπάουμαν, Ο.π., σελ. 121.

6. Νάνσυ Παπαθανασίου, Εφ.Συν, 7/10.

7. Άντα Ψαρρά, Εφ.Συν, 5/10.

8. ΚΕΘΕΑ

9. Όπως σημειώνει ο δικηγόρος, Κώστας Φαρμακίδης, στο ντοκιμαντέρ «Ερείπια» (2013)

10. Για παράδειγμα, Πρώτο Θέμα, 1/5/2012.

11. Για παράδειγμα, In.gr 29/9/2016.

12. Για παράδειγμα, Euro2day, 12/3/2018· Law&order, 16/6/2019.